

**Волошко Н. І. РАЗРАБОТКА ПСИХОДИАГНОСТИЧЕСКОЙ АНКЕТЫ
«ДИХОТОМИЯ ДУХОВНЫХ ЧЕРТ ХАРАКТЕРА ЛИЧНОСТИ»**

Проблема развития духовной культуры личности в учебно-воспитательном процессе требует разработки психодиагностической методики для изучения духовных черт характера участников учебного процесса. Статья посвящена авторской разработке психодиагностической анкеты «Дихотомия духовных черт характера личности» и содержит черты характера, направленные на сохранение и укрепление разных типов здоровья (духовного, социального, психологического, физического). Авторская анкета дает возможность выявить уровень развития духовных черт характера, что способствует сохранению и укреплению здоровья людей.

Ключевые слова: *духовные качества характера, духовная культура.*

**Voloshko N.I. DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL DIAGNOSTIC METHOD
«DICHOTOMY MORAL FEATURES OF CHARACTER»**

The problem of development of moral culture of personality in educational process requires development of psychological diagnostic method for research moral features of character of participants of educational process. The article is devoted to authorial development of psychological diagnostic method «Dichotomy moral features of character» and contains the features of character, sent to maintenance and strengthening of different types of health (moral, social, psychological, physical). The authorial questionnaire enables to educe the level of development of moral features of character, that assists maintenance and strengthening of health of people.

Keywords: *moral features of character, moral culture of personality.*

УДК:37.011.3 – 051:37.091.33

Дмитріюк Н. С. (м. Луцьк)

**ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ
ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ОСОБИСТОСТІ**

У статті розкрито історичні аспекти розвитку проблеми психічних станів, що простежуються на різних етапах розвитку суспільства від періоду середньовіччя до наших часів. Здійснено аналіз літературних джерел щодо розуміння поняття «психічний стан».

Ключові слова: *психічний стан, душа, емоції.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Такий феномен, як психічний стан особистості є одним із суттєвих основ поведінки суб'єкта в діяльності та різних системах взаємодії з навколишнім середовищем. Однак, в процесі життєдіяльності людина переживає різні за характером психічні стани, які мають важливий вплив не тільки на специфіку перебігу емоційного самопочуття, але і суттєво впливають на долю особистості.

У сучасній науці не існує такої проблеми, яка могла б бути вирішена без врахування попередньої історії. «Історія питання безпосередньо переходить в постановку проблеми дослідження. Остання повинна органічно витікати із першої. Глибина, фундаментальність цієї частини дослідження є сьогодні в психологічній науці однією з найнеобхідніших умов, які визначають наукову цінність даної роботи» [9]. Відтак виникає потреба звернутися до історії розвитку проблеми психічних станів, простежити її розв'язання на різних етапах розвитку суспільства.

Пошуки спеціальної інформації про психічні стани показали, що проблеми психічних станів людини є сьогодні досить **актуальними** та достатньо складними, адже в сучасній психології не існує конкретно визначених шляхів до їх розв'язання. Зокрема, спостерігається слабкість методології і теорії їх дослідження.

Водночас постановка проблеми психічного стану привертає до себе увагу як складова, яка кардинально впливає на становлення особистості Соціально-економічні події в Україні в поєднанні з процесами навчання та виховання визначають значущість проблеми психічних станів, їх перебігу, динаміки, розуміння емоційного забарвлення.

Отже, **метою публікації** є розкриття історичних аспектів розвитку проблеми психічних станів людини.

Аналіз наукових досліджень. У вітчизняній психологічній науці є значні доробки з питання психічних станів. Експериментальним вивченням психічних станів в процесі діяльності працювали Ф.Д. Горбов, М.М. Наєнко, О.В. Овчіннікова, А.Ц. Пуні, Ю.Е. Сосновікова, О.А. Чернікова та ін. Теоретичними дослідженнями питання сутності станів, їх структури, динаміки та змін в часі займалися Ю.Е. Сосновікова, А.І. Перов, Б.Д. Паригін, І.І. Чеснокова та ін. У контексті психології спорту психічні стани досліджували О.Ц. Пуні, А.С. Єгоров, В.В. Васильєв, Я.Б. Лехтман, К.М. Смирнов, В.Ф. Спиридонов, А.Н. Крестовніков та інші.

Виклад основного матеріалу. В Стародавній індійській психології вперше вживається поняття «нірвани» як специфічного стану душі. Здійснено перші спроби класифікації психічних станів. Слово «нірвана» перекладається як «нір» – знищення і «вана» – бажання. Декларуються ідеї абсурдності людського існування, страждання людини в прив'язаностях до світу речей – основна думка психології буддизму. В даному вченні детально проаналізовано шляхи розриву з предметно-речовим світом і прив'язаності до чуттєвого, щоб оволодіти людською свідомістю та підкорити її вищій меті існування – досягнення стану нірвани. Нірвана – це не просто стан повної відсутності будь-якої психічної активності, а вихід людини до своєрідних форм життєдіяльності. Цей стан є значною концентрацією психічних зусиль людини у її спробах абстрагуватися від зовнішнього світу з його просторово-часовою нескінченністю і від багатоманітності психічних проявів, не знехтувавши ними, а надавши їм буттєвого змісту. До стану нірвани людина готується і тілом і душею [5].

Так, античний філософ Геракліт Ефеський (близько 544 – близько 480 до н.е.), один із перших вчених, який досліджував проблему розвитку (генезису) психіки, відмінив суперечливий характер визначення поняття стану та його сутності. Геракліт вказав, що саме значення слова «стан» відповідає постійності, сталості цього феномену. Однак, поряд з цим він висуває ідею про динаміку та процесуальний характер психічних станів і вважає, що «стан душі» може переходити із однієї якості в іншу. Ним була розроблена ідея світового року (по аналогії з порами року), яку він переніс на розвиток душі. Це дає підставу Геракліту вважати, що душа людини народжується, росте і вдосконалюється, потім поступово старіє і, на кінець, вмирає. Так, душа дитини

ще сира, волога, поступово висихає, стає більш полум'яною, зрілою, здатною до чіткого та яскравого мислення. В старості починає повільно сприймати та думати [3]. Геракліт не тільки вперше доводить лінію пояснення про розвиток душі, але і пов'язує її з емоційною сферою, розкриваючи поняття змісту психічних станів як здатність до відчуття.

Подальший розвиток історії проблеми пов'язаний з поглядами древніх лікарів та філософів античної епохи. (Алкмеон, VI-V століття до нашої ери, Емпедокл (490-430 років до нашої ери), Гіпократ (460-370 років до нашої ери), Демокріт (460-370 років до нашої ери)) [6].

Практика хірургічних операцій та спостережень над січенням трупів в наукових цілях, дозволила Алкмеону вперше зробити систематизований опис загальної будови тіла і передбачуваних функцій організму. Він виявив наявність провідників, які ідуть від мозку до органів відчуття. Алкмеоном було встановлено, що органи відчуття, мозок та відкриті ним провідники є як у людини, так і у тварини, а тому їм властиві переживання, відчуття, сприймання. Таким чином, вперше в медичній практиці розвивається думка про тісний взаємозв'язок проявів емоційності з особливостями органів відчуття [12].

Алкмеон вперше здійснює спроби опису та встановлення умов виникнення відчуттів і формулює в такому взаємозв'язку правило подібності як пояснювальний принцип. Висунутий принцип, де подібне пізнається через подібне, розповсюджується не тільки на відчуття і сприймання, але і на емоційні стани. Висловлюється думка про специфічність органів відчуттів. Коли людина зустрічає собі подібну, то це викликає у неї приємні почуття, і навпаки, відсутність подібності в людях призводить до виникнення неприємних відчуттів, тобто вперше у зародку висловлюється здогадка про те, що різні емоційні прояви наче налаштовані на зовнішню дію подібну до фізичної сили.

Філософська схема будови людини і світу в цілому на основі чотирьох стихій (земля, вода, повітря, вогонь) була розроблена лікарем та філософом Емпедоклом. Характеризуючи світобудову важливим є висунуті ним положення про природу психічного, в яких він трактує кров, як духовний носій, прослідковуючи деякі особливості прояву психічних станів. Так, кров визначає тонус перебігу загальної активності емоційних станів («тонкі відчуття», «більш грубі») [4].

Близькими до філософських поглядів Емпедокла були положення відносно природи і людини висунуті древньогрецьким лікарем Гіпократом. Виділенням чотирьох типів темпераменту Гіпократ ввійшов в історію психології як засновник диференційно-психологічного підходу у вивченні людей. Джерела та причини різниці у людях Гіпократ шукав всередині організму [8]. Духовні якості ставились в залежність від тілесних. Завдяки уявленням Гіпократа індивідуально-психологічна своєрідність людини стала виступати як закономірний феномен, оскільки конституційні особливості, загальна активність людини, її психічні задатки і схильності визначаються, з однієї сторони, зовнішніми умовами та обставинами, які включають природні (кліматичні, географічні, метеорологічні і т.д.), так і соціальні (спосіб життя, звичаї, форми правління) фактори, з другої – внутрішньо-тілесними, моральними меха-

нізмами. Гіпократ, один із перших вчених давнини, висунув ідею про те, що процеси, які розвиваються при відхиленнях від норми носять характер пристосування до того зовнішнього середовища, яке оточує людину. За Гіпократом, паталогічний стан психіки – це захисна реакція організму, метою якої є відновлення функцій, повернення до адекватного стану, набуття організмом втраченої рівноваги. Специфіка психічного стану визначається особливістю перебігу такого процесу.[7]

Серед сучасників Гіпократа особливо виділяється постать Демокріта. У його вченні не тільки розроблено у систематизованому вигляді атомарну картину світу, але і покладено початок причинному поясненню психічних процесів. Вихідним положенням його філософської системи є прийняття за першооснову не стихії, а атому. Душа людини і тварини складається з атомів, які змушують організми рухатись. Проникаючи в організм, духовні атоми розсіюються по всьому тілу, але в окремих частинах тіла проходить їх накопичення. Цими зонами накопичення є голова, серце і печінка. В зоні серця зосереджуються атоми округлої форми, які менш рухливі. Цей рід атомів зв'язаний з емоційними та афективними станами. Емоції та афекти обумовлюються різними властивостями атомів, які проникають у тіло. Окрім фізичних властивостей емоційні стани залежать від потреб. Негативні емоції виникають у результаті дії вугластих та клочкуватих атомів, які рухаються нерівномірно у випадку нереалізованих потреб. Потребам людини Демокріт надавав важливого значення, розглядаючи їх як основні рушійні сили, які спричиняють дію емоційних переживань [3].

У системі поглядів Демокріта матеріалістичний напрямок набуває найбільш послідовного вираження. В V-IV столітті до нашої ери в древньогрецькій філософії даному напрямку протистоїть ідеалістична течія, родоначальником якої став Сократ(469-399 р.р. до нашої ери) та Платон(427-347 р.р. до нашої ери).

Психологічна частина вчення Сократа носить абстрактно-ідеалістичний характер. Сократ вважав, що природа, людина та її душа дані від бога. В основі духовної діяльності лежать не відчуття і сприймання, а розуміння, яке являє собою суто душевний акт, який виражається у пробудженні, оживленні і пригадуванні знань, які первісно закладені у душі. Використовуючи навідні питання у своїх бесідах, Сократ не тільки розкривав вроджений інтелектуальний потенціал людини, але за допомогою слова він оголював те, що сховано під покривом свідомості, внаслідок чого його стали називати піонером психотерапії [11].

Хоча у своєму вченні Сократ безпосередньо не торкається проблеми психічних станів, але саме значення його досліджень полягає у спробі вивчати внутрішній світ людини. Сократ підкреслює значення активності суб'єкта, здатності керувати собою у відповідності до соціально-етичних понять та принципів, які виступають як регулятори вчинків та поведінки людини.

У більш розгорнутому вигляді ідеї Сократа були представлені у його учня та послідовника Платона, який став основоположником об'єктивного ідеалізму. Складовою частиною ідеалістичної філософії Платона є його вчення

про душу. Світ, на його думку, влаштований так, що все тілесне підкорюється божественному. Все ж боже - вічне. Відповідно і душа людини безсмертна.

Платон надає метафоричні образні визначення душі. Він використовує порівняння зі стадом, пастухом та псом. Або ж душа уподібнюється крилатій колісниці із двома кіньми та візниками. В цих визначеннях в образній формі виділено положення про три рівні складу душі, де один кінь тягне візницю до божества, а другий – до землі та обоє вони керуються розумом.

Складовою частиною вчення Платона про душу є вчення про почуття. Платон заперечує уявлення про те, що найвище благо полягає у задоволенні [1]. Задоволення, страждання та відсутність того чи іншого розглядається, як три стани душі і відповідні їм три різновиди життя. Платон дає перелік почуттів: гнів, страх, бажання, печаль, любов, заздрість, ревності. В них, як і в житті в цілому, частіше за все задоволення змішані зі стражданнями. Діалектика цих зв'язків така, що задоволення видаються більш сильними в порівнянні з сумом. [11] Розрізняють нижчі та вищі задоволення (перші пов'язані з фізичними потребами, другі – з естетичними та розумовими заняттями).

У IV столітті до нашої ери відбуваються деякі інші спроби класифікації психічних станів. Більш пізньому елліністичному періоду властива зосередженість на етичних проблемах, панування ідеї примату розуму, впевненості в тому, що тільки на основі ясного і чіткого знання можливе дійсне щастя. На розум орієнтувались також епікурейці та стоїки. В класичній Греції розроблялась модель гармонійної особистості, повноцінне життя якої передбачало в якості невід'ємних компонентів афекти, пристрасті, прагнення. В елліністичну епоху, коли на людей обрушувалися негаразди, які породжували боязнь, незадоволення, тривогу та інші негативні відчуття, оцінка ролі афекту і позиція особистості стають іншими. Епікурійці висовують негативну формулу: позитивні емоційні стани – це відсутність негативних. Стоїки оголошують війну афектам, оскільки вони виникають при неправильній діяльності мислення. Задоволення і страждання-це оманні судження про дійсність в бажання і страх за майбутнє. Від афектів треба лікувати, як від хвороби, їх потрібно з корінням виривати з душі. Тільки розум вільний від емоційних потрясінь (позитивних або негативних) здатен правильно керувати поведінкою. Тільки так людина виконає своє призначення. Стоїки, епікурейці, перипатетики виділяють стани задоволення, страждання, бажання, пристрасті, страху та «напруження пневми» як одну із форм стану душі, підкреслюючи, що ці стани можуть бути пов'язані з неправильними судженнями про навколишній світ.

На думку представників філософської науки, основою для розробки поняття «стану» слугував вихід наукової думки за межі уявлень про світ, як неподільне ціле. Вперше найбільш чітко філософське визначення психічних станів належить Арістотелю [12].

Психологія Арістотеля являє собою узагальнення, підсумок та вершину усієї древньогрецької науки. У роботі «Про душу», яка в історії науки є першим психологічним трактатом, Арістотель визначає душу людини як найскладнішу категорію. Душа складається з трьох частин і містить у собі функції рослинну, тваринну і специфічно людську – розум, думка, міркування. В

більшості випадків, очевидно, душа нічого не відчуває без тіла і не діє без нього. Усі стани душі пов'язані з тілом: обурення, покірність, страх, відчуття, відвага, а також радість, любов та відраза. Поряд з цими станами душі відчуває дещо і тіло. Арістотель наводить приклади, які доводять, що емоції – це функції тіла [3].

Своє вчення про душу Арістотель послідовно провів, розглядаючи фізіогномічні проблеми психології. В цьому вчені аналізуються зовнішність людини та її ставлення до внутрішнього психічного стану. Для його визначення Арістотель використовує слова *pathos* (афект), *dianoia* (розсудок), *psyche* (душа).

За Арістотелем, душа і тіло переживають однакові стани разом. Змінений стан душі змінює стан тіла. Зміна у станах тіла призводить до змін у стані душі. Коли душа засмучується або радіє, то видно, що засмучені – пригнічені, а радісні – збуджені фізіогномічно. У випадку, коли душа вже звільнилась від свого стану, а відповідний стан тіла продовжується, то і в такому випадку душа і тіло будуть впливати на переживання одне одного, хоча їхній стан і різний. Але й тут вони мають взаємну відповідність. Це стає очевидним із такого спостереження: божевілля кваліфікується як стан душі, але лікарі, очистивши тіло ліками, користуючись певною дією звільнюють душу від божевілля. Завдяки лікуванню душі водночас і тіло звільняється від хворобливого стану. Оскільки, вони звільняються разом, можна встановити їхню взаємну залежність. Не викликає сумніву у Арістотеля і те, що певні душевні якості викликають відповідні стани тіла.

Арістотель розглядає категорію (стан), як поняття, яке відображає певний вид якостей об'єкта, які можуть легко змінюватися, тобто різні стани предмета можуть проявлятися лиш у певних відношеннях і поза цих відношень судити про наявність того чи іншого стану неможливо. Арістотель виділяє особливі стани душі у самотійну психологічну категорію і підкреслює зв'язок між ними та характеристиками тілесного субстрату. Він розділив поняття психічного стану та психічної діяльності і допускав, що психічні стани розвиваються під впливом зовнішніх дій. Важливим є те, що ідеї Арістотеля лягли в основу подальших уявлень римської школи про те, що сукупність психічних феноменів ділиться на психічні стани афективного характеру, на стани свідомості та вольові стани (Галін, Плотін, Августин).

Важливе значення у розробці проблеми психічних станів мала філософська спадщина видатного арабського мислителя Ібн Сіні (латинізоване ім'я Авіцена), який був одним із найвидатніших лікарів в історії медицини (кінець I - початок II тисячоліття нашої ери). Свої уявлення він прагнув пов'язати з вченням Арістотеля. Він намагався зрозуміти оточуючий світ та природу психічного під кутом зору арістотелівського вчення [6].

У психологічних поглядах Ібн Сіні душа трактувалась як форма тіла, існування якої підтримується тільки у тісному взаємозв'язку з ним. Людська душа існує та проявляється у трьох видах – рослинна, тваринна та розумна. Рослинна забезпечує ріст, харчування та розмноження. Форми «тваринної» сили являють собою емоції, які тісно пов'язані з тілесними змінами. Розумна

частина душі охоплює уявлення, пам'ять, діяльність людини в цілому. Гармонійне поєднання всіх видів душі, в яких психічні стани поживляють її активність, забезпечує духовну діяльність людини. [5]

Авіцена відзначає наявність несумісності емоційних та розумних проявів душі. Так, при розмірковуванні, почуття виступають поміхою, яка веде до перекручування істини і, навпаки, емоційні прояви уповільнюють роботу розуму. Після тривалого навантаження, органи відчуття, як і тіло, потребують відпочинку.

Особливого значення Ібн Сіна надавав афектам, розглядаючи їх як сили, які збуджують душевне життя людини та визначають її реальні дії та вчинки. Як і пізнавальні процеси, афекти знаходяться у повній залежності від тіла, емоції ж можуть мати зворотній вплив, викликати в організмі відомі тілесні зміни. Відводячи афектам та пристрастям велике значення в поживленні духовної діяльності та в організації поведінки людини, Авіцена вважав можливим через дію на афективну сферу керувати вчинками та діяльністю людини в цілому, формувати її «натуру».

Особливе місце в працях Авіцени займала ідея поєднання медицини з психологією – врахування станів душі людини при оцінці її хворобливих тілесних розладів.

Психологія в Середні віки набуває етико-теологічний містичний характер. Розвиток позитивних знань про психіку різко сповільнюється. Вивчення духовного життя та духовних станів відповідає завданням богослів'я. У межах релігійного світогляду перевага надається душевним якостям, а тіло кваліфікується як грішне, як місце тимчасового перебування душі. Психіка людини перебуває у стані страждань, причиною яких є зв'язок душі з тілом. Колізія вирішується звільненням душі від тіла, що потребує побудови фантастичних уявлень про майбутнє душі, зокрема її безсмертя. Важливий вплив мала релігія на розвиток духовного самоаналізу, який був викликаний появою таких його форм, як молитва (введена на початку XIII ст.), сповідь, аскетизм.

Особливому вивченню психічних станів в епоху середньовіччя надається у психології буддійського віровчення [2]. Своє узагальнене філософсько-психологічне вираження критичного ставлення до світу буддисти виразили у відомому постулаті про те, що буття є стан страждання. Страждання ж саме по собі невід'ємне від страждаючого суб'єкта і його психіки: по суті, страждання є один із станів психіки людини, причому, на думку буддистів, найбільш типовий, генералізований стан для абсолютної більшості людей та взагалі живих істот.

Буддисти вважають, що кожна людина здатна перейти від стану страждання до стану повної безтурботності, вищого спокою, глибокої мудрості шляхом власних вольових зусиль і практичних дій. Центральне місце в буддійській концепції «спасіння» від людських блукань та страждань займає вчення про досягнення стану «просвітлення» або «пробудження». Це обумовило важливе значення в буддизмі не тільки «теорії» досягнення «просвітленого» стану, але і практичних методів зміни вихідного морально-психологічного стану людини з метою досягнення вищої сотерологічної цілі [8].

В середні віки в Європі панували емпірико-натуралістичні погляди на психічні стани. А саме, висловлювались думки про те, що здатність душі зберігати досягнутий стан залежить від стану «матерії», яка може «стискатися або розширюватися». Відповідно при «стисненні» матерії спостерігаються стани збудження, напруження, а при її розширенні – стани розслаблення, спокою [11].

У більш пізній період середньовіччя і, особливо, в епоху Відродження помітним є відхід від спрощено-натуралістичних поглядів. Так, Декарт у одному із найвизначніших творів «Пристрасті душі», вважає, що психічні стани, як явища, супроводжуються змінами у поведінці, міміці та в стані внутрішніх органів людини. Головною особливістю розуміння Декартом психічних станів було поєднання психологічного і фізіологічного підходів.

За визначенням Декарта, пристрасті – це такі душевні рухи (emotionr), які на відміну від інших видів мислення викликаються і підтримуються рухами «духів». Отже, ці «духи», з одного боку, приводять у дію наше тіло, м'язи рук, ніг тощо, а з іншого – викликають у душі певні стани або пристрасті. Яку ж функцію вони виконують? «Головна дія усіх людських пристрастей, – вважає Декарт, полягає у тому, що вони спонукають і налаштовують душу людини бажати того, до чого пристрасті готують «тіло». Тобто їхнє призначення – узгоджувати рефлекторні дії тіла і визначати людську волю [2].

До психічних станів відносяться емоції. Чистих, вільних від тілесних станів емоцій та переживань не існує, і тому всі зміни в емоційній сфері супроводжуються тілесними змінами. Серед всієї різноманітності емоцій та афектів Р.Декартом виділялось шість головних – подив, любов, ненависть, сум, бажання та радість. Уся гама емоційних станів, почуттів та афектів є похідною і являє собою різні комбінації даних шести видів пристрастей.

Серед видів мислення саме пристрасті, на думку Декарта, найбільш впливають на життя людини, вони хвилюють і зворушують її як продукти взаємодії душі та тіла, психічні стани людини можуть допомагати або, навпаки, заважати мисленню. Пристрасті є корисними для пізнавальної діяльності тоді, коли людина фіксує свою увагу на важливих думках. Але, інколи, вони присипляють увагу та вносять плутанину в хід мислення. Як подолати небажані емоції і як керувати ними так, щоб урівноважити мислячу душу і забезпечити ясну самосвідомість? Р.Декарт пропонує два шляхи примирення пристрастей. Один з них пов'язаний з переходом до інших видів діяльності. Другий спосіб – це раціональний шлях зняття емоційних напружень. Такий шлях пов'язаний з логічним обґрунтуванням безпідставності виникнення афекту, з пошуком та виявленням причин, які викликали ту або іншу негативну емоцію. Вже сам хід міркувань відволікає душу від пережитих нею почуттів і тим самим діє на неї заспокійливо. Вияснення причин, які викликають афекти, дає основу для корекції та управління своїми психічними станами, вчинками та поведінкою. На думку Декарта, пристрасті повинні стати предметом об'єктивного наукового дослідження [3].

Нове вирішення проблем, висунутих Декартом, дав голландський філософ-матеріаліст Б.Спіноза. Вчення про афекти посідає надзвичайно важливе

місце у його філософській системі. Людина у природі, на думку Спінози, є її часткою і підкоряється її загальним законам. Тому, вивчаючи людину, різні стани її душі й тіла, Спіноза закликає розглядати ці стани як звичайні явища природи [8].

Взаємодія людини з іншими речами опосередкована її душевними станами, а процес детермінації охоплює явища не тільки фізичні, а й психічні. Саме такими є афекти, тобто такі прояви людського життя, котрі водночас виступають і як певні стани тіла, і як відповідні їм стани душі.

Сутність людини, на думку Спінози, є прагнення. Первинним афектом є саме прагнення, подальші його різновиди – афекти задоволення (радість) і незадоволення (смуток). Людина відчуває задоволення, коли її прагнення до самозбереження зустрічається з тим, що йому сприяє, і незадоволення, коли має справу з чимось несприятливим. Ці три афекти, на думку Спінози, є основними, всі інші беруть свій початок від них. Так, наприклад, кохання є не що інше, як задоволення (радість), що супроводжується ідеєю зовнішньої причини. Подібне тлумачення він дає ненависті та іншим афектам. Взагалі, все розмаїття психічних станів людської душі й відповідних їм фізіологічних станів тіла Спіноза намагається послідовно вивести з перших трьох. Таким чином, афекти – це зміни життєвої активності людини, емоційно-образні стани душі і тіла, які підсилюють або зменшують цю активність. Розмаїття афектів залежить як від самої людини, так і від тих об'єктів на які спрямована ця активність.

У XVIII – XIX ст. продовжуються спроби класифікації психічних станів. Найбільший науковий інтерес за ступенем розробленості та за змістом окремих положень становить концепція В. Вундта. Він запропонував дихотомічний принцип розподілу на основі якого чітко прослідковується виражений закон контрасту психічних станів. Будь-яке відображення змісту викликає у суб'єкта певне почуття, яке Вундт схематично зобразив у вигляді точки (зони) в трьохвимірному просторі з осями задоволення – незадоволення, збудження – заспокоєння, напруження – розслаблення.

Таким чином, концепція В. Вундта відрізняється від існуючих уявлень значно ширшим трактуванням сфери станів: в ній поряд з традиційно-емоційним параметром задоволення – незадоволення виділяються ще два, які залежать здебільшого від модальності впливу (збудження-заспокоєння) і від особливості сприймання особистістю минулого досвіду, від запасу знань та загального змісту духовного життя, а також від переваги емоцій в момент відчуття. Така трьохкомпонентна структура супроводжує кожний психічний стан. При цьому елементарні емоції взаємодіють та зливаються в ієрархію більш складних емоційних утворень, на вершині яких знаходиться психічний стан, який відповідає цілісній ситуації [12].

В XIX ст. окремого та вагомого статусу набуває положення про те, що психічні стани виражаються тілесними проявами. В літературі того часу питання зовнішнього вираження психічних станів суттєво відображено в працях Лафатера, Ч. Белла, Дюшена, Грасіоле, Підеріта і особливо Спенсера. Найбільш ґрунтовно таке питання було розкрито у дослідженнях англійського

вченого Чарльза Дарвіна. У своїй роботі «Вираження емоцій у людини і тварин» вчений надає ретельний опис емоцій та емоційних станів. Теоретичне зерно даної роботи становлять висунуті Дарвіном три основні прояви психічних станів [4].

Встановленню першого принципу, а саме принципу корисних асоціативних звичок, слугувала категорія фактів, які підтвердили, що виразні рухи супроводжують прояви емоційних станів і являють собою продукт успадкованих асоціацій між станом та емоцією. Колись ці асоціації були набуті впродовж життя тварин. Ідея другого принципу, а саме принципу антитези, виникла тоді, коли Дарвін виявив, що існує безліч протилежних виразних рухів, які характерні для вираження протилежних виразних рухів, які супроводжуються протилежними емоційними станами (сум – радість).

Накінець, Дарвін зіткнувся з випадками бурхливого вираження емоцій у стані збудження у людини і тварини, які супроводжувалися великою кількістю виразних рухів. Отож, Ч. Дарвін розглядає та пояснює зовнішні прояви психічних станів людини.

Систематичне вивчення психічних станів у психології, мабуть, почалося з У. Джемса, який трактував психологію як науку, що займається описом і тлумаченням станів свідомості. Під станами свідомості тут розуміються такі явища, як відчуття, бажання, емоції, пізнавальні процеси, судження, рішення, хотіння і т.д.

Подальший розвиток категорії психічних станів пов'язано в основному з розвитком вітчизняної психології. Першої вітчизняної роботою, присвяченою психічним станам особистості є стаття О.А. Чернікова 1937 р., виконана в рамках психології спорту і присвячена передстартовому стану спортсмена.

Загальпсихологічну розробку психічні стани отримали, починаючи зі статті Н.Д. Левітова 1955 році. Йому ж належить і перша монографія з проблеми психічних станів. Після його робіт психологія стала визначатися як наука про психічні процеси, властивостях і станах людини.

Висновки. Загалом, теоретичний аналіз літературних джерел свідчить, що розвиток поняття психічного стану в психології йшло у загальних рисах від відчуття через почування до розуміння психічного стану як предмета психологічного дослідження. Викладене дозволяє говорити те, що наведені положення розкривають історичний аспект розвитку проблеми психічних станів особистості та свідчать, що була підготовлена теоретична та практична база для постановки проблеми психічного стану особистості. Згодом проблема психічного стану знайшла своє відображення і у підручниках з психології.

Перспективи подальших досліджень полягають у розкритті теоретико-методичних засад психічних станів студентської молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анциферова Л. И. Развитие и современное состояние зарубежной психологии / Л.И. Анциферова, М.Г. Ярошевский. – М., 1974. – 300 с.
2. Великие психологи / Сост. С.И. Самыгин, Л.Д. Столяренко. – Ростов н/Д. : Феникс, 2000. – 576 с.

3. Ждан А. Н. История психологии: от античности до наших дней / А.Н. Ждан. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 366 с.
4. История зарубежной психологии, 30-е – 60-е гг. XX в.: Тексты Лучинин А.С. / Под ред. П.Я. Гальперина. – М. : Изд-во МГУ, 1986. – 344 с.
5. Марцинковская Т. Д. История психологии / Т.Д. Марцинковская. – М. : Академия, 2001. – 538 с.
6. Марцинковская Т. Д. 100 выдающихся психологов мира / Т.Д. Марцинковская, М.Г. Ярошевский. – М.; Воронеж: МОДЭК, 1995. – 320 с.
7. Петровский А. В. История и теория психологии / А.В. Петровский, М.Г. Ярошевский. – [в 2-х т]. – Ростов н/Д. : Феникс, 1996. – Т.1. – 416 с.
8. Столяренко Л. Д. Краткий курс в историю психологии. Основы психологии / Л.Д. Столяренко. – Ростов н/Д. : Феникс, 1999. – С. 47-58.
9. Теплов Б. М. О культуре научного исследования. Избранные труды / Б.М. Теплов. – М., 1985. – Т. II. – С. 313.
10. Шульц Д. П. История современной психологии / Д.П. Шульц, С.Э. Шульц. – СПб. : Евразия, 1998. – 526 с.
11. Якунин В. А. История психологии / В.А. Якунин. – СПб. : Изд-во Михайлова, 2001. – 480 с.
12. Ярошевский М. Г. История психологии от античности до середины XX в. / М.Г. Ярошевский. – М. : Мысль, 1996. – 416 с.

Дмитріюк Н. С. ІСТОРИЧЕСЬКИЙ ЕКСКУРС К ПРОБЛЕМІ РОЗВИТТЯ ПСИХІЧЕСЬКИХ СОСТОЯНЬ

В статті раскрыто історическі аспекти розвитку проблеми психіческих состоянь, що просліджуються на різних етапах розвитку общества от періода середньовіччя до наших днів. Осуществлен анализ літературних источников относительно понимания понятия «психіческое состояние».

Ключевые слова: психіческое состояние, душа, емоції.

Dmitriuk N. S. HISTORICAL EXCURSE TO THE PROBLEM OF PERSONALITY MENTAL STATES DEVELOPMENT

In the article the historical aspects of the problem of mental states, which can be traced at different stages of development of a society from the Middle Ages to the present day. The analysis of the literature on the understanding of the concept of «mental condition».

Keywords: mental state, soul and emotions.

УДК 159.9.072.4

Дронов А. Є. (м. Київ)

КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АДІКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

В дослідженні розглянуті негативні наслідки наркотизації суспільства та охарактеризовано це явище як асоціальну, протиправну поведінку. Основними методами дослідження є теоретичний аналіз найбільш сучасних наукових джерел з відповідної тематики, проведення опитування та аналіз отриманих результатів з використанням методів математичної статистики. Доводиться, що концептуально важливо встановити основні причини криміногенності адиктивної поведінки, що в свою чергу сприятиме створенню найбільш ефективних можливостей для її первинної профілактики, нейтралізації та усунення.

Ключові слова: делінквентна поведінка, адитивна поведінка, наркотизм, наркотичні засоби, психоактивні речовини.